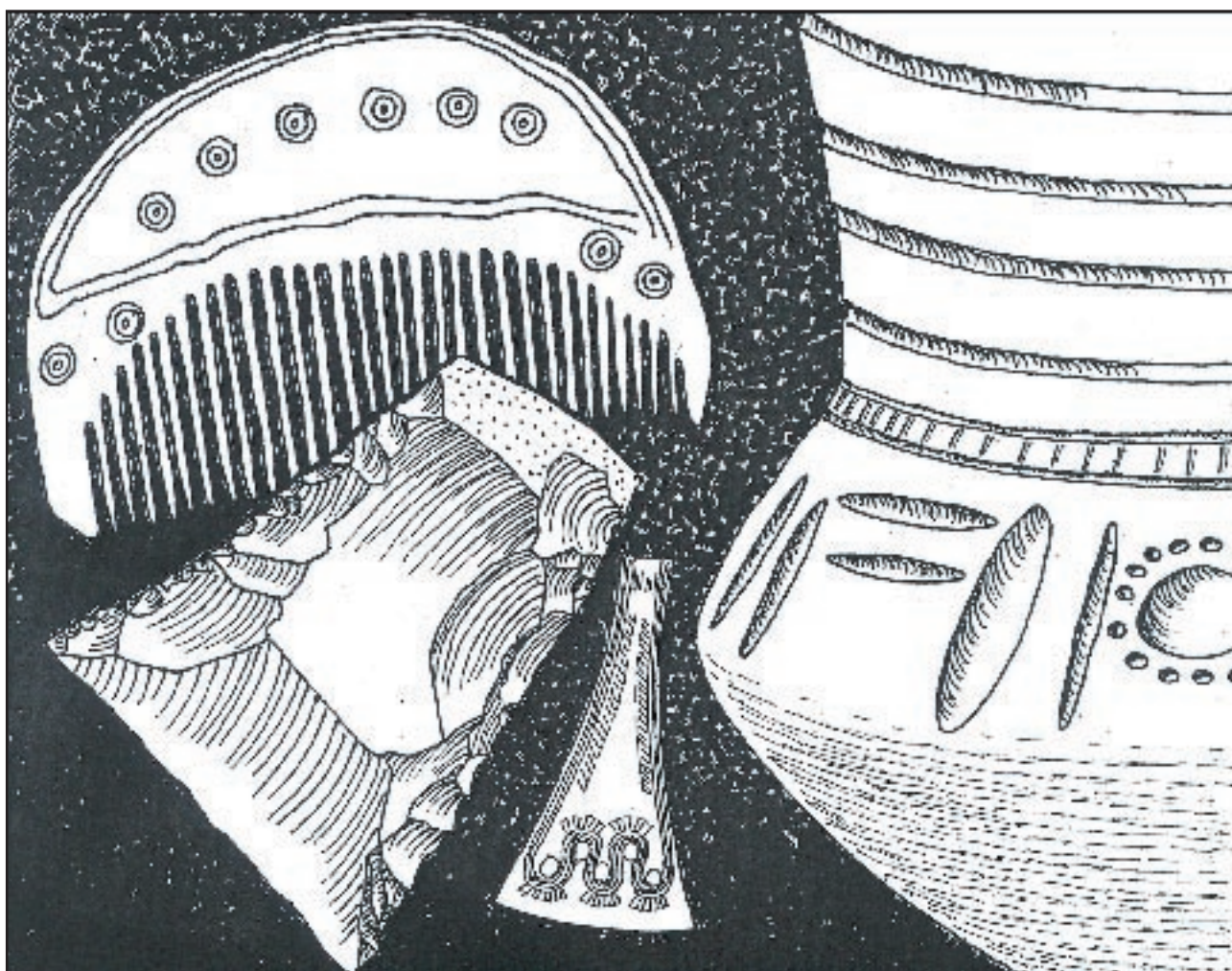

Förundersökning på Sandarnaboplatsen

Göteborg 15 | Sandarna 13:1, 13:2 | Boplats
Förundersökning | Göteborgs kommun

Johan Wigforss

ARKEOLOGISK RAPPORT FRÅN
GÖTEBORGS STADSMUSEUM
ISSN 1651-7636
© Göteborgs Stadsmuseum 2005
Norra Hamngatan 12
411 14 GÖTEBORG
www.stadsmuseum.goteborg.se

REDAKTION
Johan Wigforss
Ulf Ragnesten

OMSLAGETS GRAFISKA FORM OCH LAYOUT
Mimmi Andersson
Teckning: Hans Dillner

TOPOGRAFISKA OCH EKONOMISKA KARTAN
© Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3211

KARTOR FRÅN STADSBYGGNADSKONTORETS DATABAS
© Göteborgs Stadsbyggnadskontor

FORNLÄMNING GÖTEBORG 15

Arkeologisk förundersökning, boplats

Inför bygge av ett barndaghem gjorde Göteborgs Arkeologiska Museum en förundersökning av en del av den stora och välkända Sandarnaboplatsen som upptäcktes 1930. Den var då Sveriges äldsta boplats och var den första s.k. överlagrade boplatsen. Mängder av föremål representerande olika perioder av stenåldern har under lång tid samlats in från boplatsen. Två stora utgrävningar gjordes 1930 och 1942 av den överlagrade boplatsen. Två mindre undersökningar har sedan gjorts på andra delar av boplatsoområdet. Den nu gjorda förundersökningen visade att även söder om skolan fanns mäktiga transgressionslager under vilka bland annat påträffades en kärnyxa.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut nr:	11.391-1703-87
Uppdragsgivare:	Göteborgs Socialförvaltning, fastighetsavd.
Läge:	Fastigheten Sandarna 13:1 och 13:2, tomten 4, i 13 kv. Gotland, Göteborgs kommun
Ekonomisk karta:	7B 0d = 7103
Koordinater i rikets nät:	X 6402,2 / Y 1268,0
Grävningsorsak:	Bygge av barndaghem
Grävningsinstitution:	Göteborgs Arkeologiska Museum
Tidpunkt för undersökning i fält:	1987-09-14 – 09-21
Undersökt yta:	Inom den ca 1500 kvm stora ytan detaljundersöktes ca 24 kvm
Antal arkeologtimmar i fält:	93
Antal maskintimmar:	8
Platsledare:	Johan Wigforss
Övriga deltagare i fält:	Ulf Ragnesten och Karl Erik Jansson

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

(fig. 1–3)

Sandarnaboplatsen är belägen på nordöstra sidan av Sandarnaåsen som sträcker sig i riktning nordväst – sydost. Åsen är en tidigare uppodlad grusterrass där omfattande grustäkt ägt rum. I samband med grustäkten upptäcktes den överlagrade boplatsen med sitt ”undre kulturlager”. Området är idag till stora delar bebyggt med flerfamiljshus, industribyggelse och Sannaskolan, medan det gamla grustaget, där utgrävningarna skedde, idag är ett grönområde. Inget av det gamla grustaget kan iaktas. Ett 100-tal meter nordväst om skolan har det vid en strandnivå av 20 meter över nuvarande varit en havsvik som legat i skydd av den bergshöjd på vilken Sannabyggelsen nu är belägen. Boplatsområdet vetter mot Göta älv och de inre delarna av Göteborgs hamn och ligger i skydd av den bergshöjd som utgör Älvsborgsbrons södra landfäste.

Den del som nu förundersöktes är belägen sydost om Sannaskolan och utgör den sydöstra delen av det stora långsträckta boplatsområdet.

UTSEENDE FÖRE UNDERSÖKNING

Den undersökta ytan utgjorde en gräsbevuxen sluttning som sluttade åt sydost ner mot Bankebergsgatan. Nivån var ca 21–24 meter över havet.

TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR

Sandarnaboplatsen Gö 15 är den boplats i Göteborgsområdet där den allra största fyndmängden har tillvaratagits. Ytinsamlingar började redan 1913 då Georg Sarauw påträffade de första föremålen. Från 1916 var Johan Alin mycket flitig med att samla in föremål från platsen. Skollärare Alin lät också sina elever plocka flinta i de odlade sluttningarna av Sandarnaåsen. Dessa insamlingar pågick intensivt åtminstone fram till mitten av 1940-talet då Sannaskolan byggdes. I samband med att skolan byggdes tillvaratogs stora mängder föremål från ”den övre boplatsen” huvudsakligen tillhörande den s.k. lihultkulturen dock utan att någon utgrävning gjordes. Kring 1950 iordningställdes området kring det gamla grustaget.

Följande utgrävningar har gjorts på Sandarnaboplatsen Gö 15:

År **1930** detaljundersöktes ca 91 kvm av det ”undre kulturlagret” under ledning av Nils Niklasson och Johan Alin. Den geologiska analysen av den strandvall som överlagrade boplatsfynden leddes av Harald Thomasson och utgick från en upprensad del av grustagskanten jämte borrhningar, diatomacéanalyser och flera pollenanalyser. Undersökningen redovisades i en stor tvärvetenskaplig publikation (Alin, Niklasson och Thomasson 1934).

År **1942** detaljundersöktes ytterligare ca 51 kvm av det ”undre kulturlagret” under ledning av Johan Alin. Rapport finns i GSM:s arkiv.

Fyndlistor över 1930 och 1942 års undersökningar, omfattande sammanlagt drygt 1200 redskap och kärnor, finns i Andersson m.fl. 1988, sid. 324.

År **1965** undersökte Carl Cullberg en fastighet i industriområdet i nordvästra delen av boplatsoområdet. Ett 10-tal artefakter, däribland en hullingspets, påträffades. Rapport finns i GSM:s arkiv (Cullberg 1965).

År **1973** undersökte undertecknad en fastighet längst i väster mot Karl Johansgatan. Fastigheten var i det närmaste fyndtom (Wigforss 1974).

De två stora utgrävningarna av den över- och omlagrade boplatzen vid Sandarna utgör en milstolpe i den västsvenska forskningen kring mesolitikum. "Sandarna-kulturen" är fortfarande den gängse beteckningen på den mellersta delen av den mesolitiska perioden. Samtidigt bör påpekas att de många omfattande ytinsamlingarna visar att Sandarna i själva verket är ett helt komplex av boplatser. Sandarna är sålunda också Västsveriges största lihultboplatz. Som exempel kan nämnas att man där ytplockat 300 handtagskärnor (Andersson & Wigforss 2004). Någon utgrävning som berört lihultboplatzen har inte gjorts.

MÅLSÄTTNING

Enligt länsstyrelsens beslut syftade förundersökningen till "att avgränsa boplatzen, fastställa lämningarnas art samt ge underlag för eventuell fortsatt undersökning".

UNDERSÖKNINGSMETOD

Avsikten var att gräva halvmeterstora provgropar över det aktuella området. Snart visade sig emellertid groparnas djup bli så stort att det var nödvändigt att gräva meterstora provrutor i stället. För att bättre kunna studera lagerföljden och låta den bli föremål för geologisk analys grävdes också ett schakt med traktorgrävare.

NATURVETENSKAPLIGA BESTÄMNINGAR

En hel del kolprover togs. Inga kolprover har dock skickats in för ^{14}C -analys. Lagerföljden i schaktet besiktigades av geologerna Krister Svedhage och Karin Axelström. Därvid kunde konstateras att det var fråga om en tydlig transgressionslagerföljd.

GRÄVNINGSIAKTTAGELSER

Provrutorna visade att även den nu aktuella delen av Sandarna-boplatzen hade en intressant och mäktig lagerföljd som speglar en del av de förlopp som är knutna till den postglaciala transgressionen. Lagerföljden var så mäktig att det inte gick att nå ner till av transgressionen orörda lager i provrutorna. Den fullständiga lagerföljden

kunde därmed endast studeras i det 16 meter långa schakt som traktorgravaren grävde. För att inte riskera ras fick schaktet grävas i V-form med släntade schakt-sidor eftersom schaktets djup blev ca 2 meter.

Den tydligaste och bäst tolkningsbara lagerföljden fanns i provruta 5 som var belägen söder om schaktets nordvästra ände. Beträffande fyndmängden var det dock provruta 3 norr om schaktet som hade den största mängden slagen flinta.

Lagerföljden i provruta 5 kan beskrivas enligt följande:

Lager 1: Matjord, lerig och tolkad som påförd, 15 cm. Innehöll ingen flinta.

Lager 2: Matjord, sandig troligen ursprunglig på platsen, 7–8 cm. Innehöll en liten mängd slagen flinta.

Lager 3: Grusig sand, omrörd i sen tid, 45 cm. Innehöll slagen flinta men också recent fyndmaterial.

Lager 4: Lerig moig sand, mest lerig i en tunn sträng i botten på lagret. Innehöll kol och slagen flinta. Avsatt under den postglaciala transgressionens maximum.

Lager 5: Sand och gruslager, tydligt skiktad i flera skikt. I de grusiga skikten är järnutfällningar tydliga. Innehöll inga kolbitar, men slagen flinta fanns på olika nivåer.

Schaktet som kunde grävas till ca 2 meters djup uppvisade ungefär samma lagerföljd som provruta 5. Här blev dock skiktningen i transgressionslagret tydligare (fig. 4). Dessutom kunde man få en uppfattning om deras välvda form. Av fotot framgår att lutningen på de skiktade grus- och sandlagren var den motsatta mot markytans lutning.

FYNDBESKRIVNING

FYNDTABELL

Det mesta av den flinta som tillvaratogs tillhörde de övre eller omrörda lagren och härrör då mestadels från tiden efter den postglaciala transgressionen. Flintan överhuvudtaget är av blandad karaktär. Ett kännetecken för den slagna flintan är att den inte är särskilt svallad. Detta gäller också den flinta som påträffats nere i transgressionslagret och som kommer från en överlagrad bosättning. En hel del av flintan i transgressionslagren saknar svallning och vitpatinering. Sådillvida stämmer detta väl med hur den flinta såg ut som kommer från ”det undre kulturlagret” vid 1930 och 1942 års undersökningar. Ett utmärkande drag för denna är nämligen att den i mycket liten utsträckning är svallad eller ens vitpatinerad vilket borde tyda på att över- och omlagringen i samband med transgressionen måste ha gått snabbt. Bland den flinta som tillhör det säkert överlagrade återfinns en kärnyxa. Den har tre tillslagningskanter, oregelbundet tvärsnitt och skarp ända. Inget organiskt material förutom träkol har påträffats.

Fynden har sorterats enligt Sorteringsschema för flinta (Andersson m.fl. 1978).

TOLKNING OCH DATERING

De omfattande sand- och gruslagren på det förundersökta området har tolkats som transgressionslager. De innehöll sparsamt med slagen flinta, däribland en kärnyxa, som över- och omlagrats vid den postglaciala transgressionen vars maximum dateras till ca 7.200 BP (Påsse 2001). Eftersom nivån på transgressionslagren var ca 21–23 meter över havet bör över- och omlagringen ha skett strax före 7.200 BP. Den slagna flintan i transgressionslagren kan därmed dateras till yngre sandarnakultur.

ANTIKNARISK BEDÖMNING

Det bedömdes inte att den företagna förundersökningen behövde leda till en slutundersökning. Undersökningen har visat att olika delar av Sandarnaåsen hyser mäktiga och intressanta lager som speglar den postglaciala transgressionen och dess händelseförlopp. Undersökningen har också visat att dessa lager kan innehålla boplatsfynd i riklig mängd. Det innebär att boplatsoområdet Gö 15 är i det närmaste unikt vad gäller möjligheterna att finna överlagrade boplatsfynd begravda av mäktiga transgressionslager. Motsvarande omfattande och djupa transgressionslager har inte kunnat studeras på någon annan plats inom Göteborgs kommun. Varje del av boplatsoområdet Gö 15, som kan bedömas innehålla rester av ursprunglig stratigrafi, bör därför undersökas oavsett tidigare exploatering. Det är angeläget att kunna komplettera den geologiska bilden av hur den postglaciala transgressionen omformat landskapet och jordlagren inom olika delar av den märkliga Sandarnaåsen.

Särskilt viktigt är det att kunna undersöka området väster om skolan dvs. området kring 1930 och 1942 års undersökningar av det s.k. undre sandarna. Viktiga frågor är bl.a. om det finns delar kvar av de fyndförande överlagrade boplatsresterna och kulturlagret och om det någonstans finns boplatsrester med bevarat organiskt material utöver träkol.

SAMMANFATTNING

Förundersökningen har visat att det nu aktuella undersökningsområdet inom boplatsoområdet Gö 15 innehöll mäktiga transgressionslager. Ovanpå dessa lager fanns en hel del slagen flinta, mestadels liggande i tidigare omrörda lager. Transgressionslagren, bestående av tydligt skiktade sand- och gruslager som var välvda, innehöll en del slagen flinta, däribland en kärnyxa. Flintan var genomgående opåverkad av svallning och vitpatinering vilket kan tyda på att transgressionsförloppet och inlagringen har gått snabbt och varit häftig. Transgressionslagren fanns på en nivå av ca 21–23 meter över havet vilket innebär att över- och inlagringen bör ha skett under ett förhållandevis sent skede av transgressionen. Enligt gällande strandförskjutningskurva för Göteborgsområdet

nådde den postglaciala transgressionen sitt maximum, 23 meter, omkring 7.200 BP (Påsse 2001).

Några orörda boplatlager under transgressionslagren kunde inte iakttas. Organiskt material fanns inte förutom träkol. Förundersökningen har inte lett till någon slutundersökning.

LITTERATUR

Andersson, S. 1984. Sandarna. En stenåldersboplats i Göteborg. Utgiven av Göteborgs Arkeologiska Museum.

Andersson, S, m.fl. Sorteringsschema för flinta. *Fyndrapporter* 1978, sid. 215-252.

Andersson, S. m. fl. 1988. *Fångstfolk för 8000 år sedan – om en grupp stenåldersboplatser i Göteborg.*

Andersson, S. & Wigforss, J. 2004. Senmesolitikum i Göteborg och Alingsåsområdena. Coast to coast-books – no. 12. Gotarc serie C, Arkeologiska skrifter, nr 58.

Cullberg, C. 1965. Rapport över undersökning av boplatområdet sök nr 23 inom Göteborgs stad. Rapport i GSM:s fornlämningsarkiv.

Påsse, T. 2001. *An empirical model of glacio-isostatic movements and shore level displacement in Fennoscandia.* SKB R – 01 - 41. Swedish Nuclear Fuel and Waste Management Co. Stockholm. 1 – 59.

Wigforss, J. 1974. Sandarna Göteborg 15 Boplatområde stenålder. I: *Fyndrapporter* 1974, sid 201–206. Rapporter över Göteborgs Arkeologiska Musei undersökningar.

Wigforss, J. 1988. Ännu en grävning på Sandarna. I: *Fynd 1/88.* Tidskrift för Göteborgs Arkeologiska Museum och Fornminnesföreningen i Göteborg sid. 32–33.

FYNDTABELL GÖ 15

GSMA 860007:	Fynduppgift	Flintavslag		Övr. flinta		Redskap, kärnor och övrigt material
		st	gr	st	gr	
1	Pg 1	9	56			
2	"					Mikrospån, 1 st, <1 gr
3	"			5	4	
4	Pg 3 Övre intakt fyndlager	11	11			
5	"					Övrig retuscherad spets, 1 st, 4 gr
6	"					Mikrospån, 1 st, <1 gr
7	"					Splitter, 1 st, <1 gr
8	"			7	10	
9	Pg 3 Undre intakt fyndlager	5	7			
10	"					Mikrospån, 1 st, <1 gr
11	"			3	3	
12	Pg 3 Omrört lager	21	87			
13	"					Plattforms kärna C, 1 st, 57 gr
14	"			5	70	
15	Pg 4 Övre lager	35	121			
16	"					Kniv, 1 st, 10 gr
17	"					Övrigt redskap (avslag med tillhuggning), 1 st, 24 gr
18	"					Mikrospån, 2 st, <1 gr
19	"					Splitter, 6 st, 1 gr
20	"			21	80	
21	Pg 4 Undre intakt fyndlager	2	23			
22	"					Mikrospån, 2 st, <1 gr
23	Pg 5 Omrört lager ovanför PG-leran	5	6			
24	"			6	48	
-	"					Bränt ben, 1 st, <1 gr
25	Pg 5 Intakt lager under lerlager	4	7			
26	"					Mikrospån, 1 st, 1 gr
-	Pg 6:1					Kolprov, c:a 75 gr
-	Pg 6:2					Kolprov, c:a 260 gr
-	Pg 6:3					Kolprov, c:a 29 gr
27	Pg 6 Ovanför PG-leran	5	38			
28	"			6	31	
29	Pg 6 Under PG-leran	2	29			
30	"			3	2	
31	Pg 7 Intakt lager. Lerlager	1	3			
32	"			1	9	
33	Pg 7 Omrörda lager	47	247			
34	"					Avslag med retusch, 1 st, 5 gr
35	"					Spån, 1 st, 7 gr
36	"					Kort spånfragment, 1 st, 7 gr

GSMA 860007:	Fynduppgift	Flintavslag st gr		Övr. flinta st gr		Redskap, kärnor och övrigt material
37	”					Mikrospån, 3 st, <1 gr
38	”					Splitter, 6 st, <1 gr
39	”			46	267	
-	”					Brända ben, 2 st, <1 gr
-	Pg 7 lerlager					Kolprov, c:a 47 gr
-	Pg 7					Miljöprov, c:a 375 gr
40	Pg 8	65	436			
41	”					Stycke med tillhuggning, 1 st, 25 gr
42	”					Plattformsjärna C, 1 st, 22 gr
43	”			50	217	
44	Schaktet. Över PG- leran	1	1			
45	”			1	8	
46	Schaktet. Under PG- leran	9	127			
47	”					Kärnyxa, 1 st, 80 gr
48	”			10	157	
49	Berget bakom blivande daghem					Skära (fragment), 1 st, 31 gr

Fig. 1. Läget för fornlämningen Göteborg 15 markerat på blå kartan i skala 1:100 000.

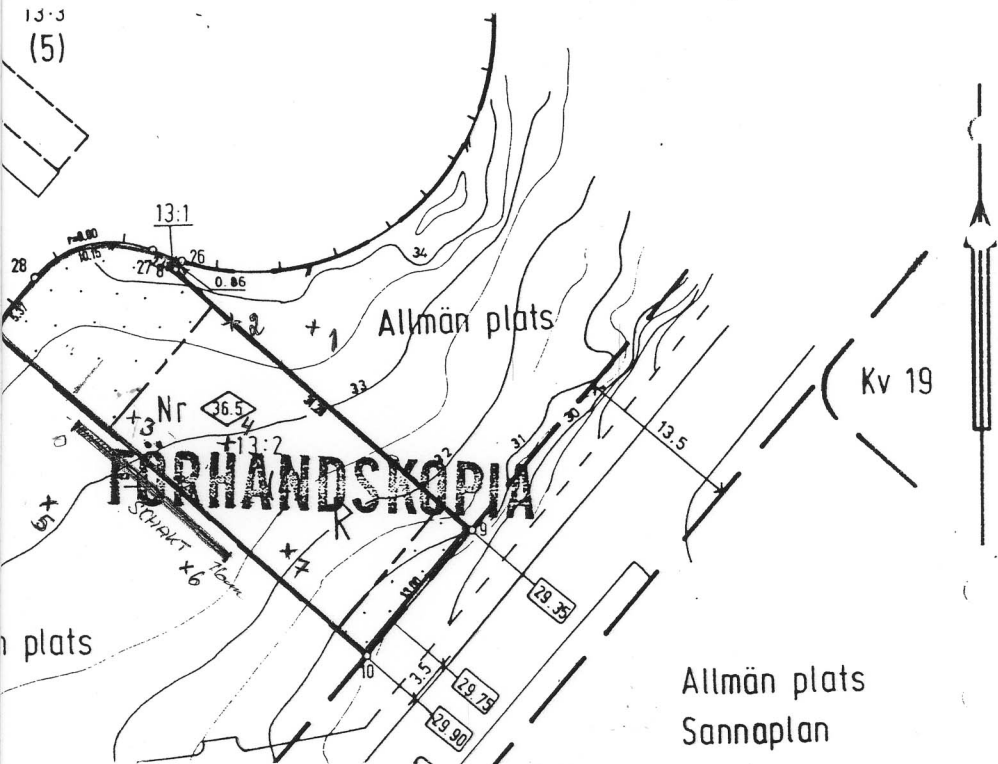

Fig. 3. Gö 15. Provgropar och schakt markerade. Skala 1:400.

Fig. 4. Gö 15. Det maskingrävda schaktet. Foto från NV.